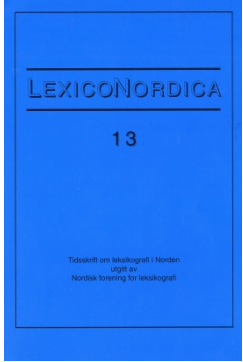

LexicoNordica

Forfatter:	Lars-Gunnar Larsson & Anki Mattisson [En efterlängtd och angelägen ordbok]	
Anmeldt værk:	<i>Rootsi-estli sõnaraamat : 100 000 märksõna, Svensk-estnisk ordbok : 100 000 uppslagsord.</i> Utarbetad av: Mari Aidla, Liina Kümmik & al. 1405 s. Tallinn: Valgus. 2004. ISBN 9985-68-154-1.	
Kilde:	LexicoNordica 13, 2006, s. 243-249	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Lars-Gunnar Larsson & Anki Mattisson

En efterlängtdad och angelägen ordbok

Rootsi-eesti sõnaraamat : 100 000 märksõna, Svensk-estnisk ordbok : 100 000 uppslagsord. Utarbetad av: Mari Aidla, Liina Kümnik & al.
1405 s. Tallinn: Valgus. 2004. ISBN 9985-68-154-1

Rootsi-eesti sõnaramat (RES) kom ut 2004 som nummer 10 i serien Nordistica Tartuensia. Serien startades 1997 av Stig Örjan Ohlsson, professor i svenska i Tartu mellan 1994 och 2005, och dess första nummer var en lärobok i estniska med grammatik och texter av prof. Juhan Tuldava. Den har sedermera följts av en rad skrifter där kontakterna mellan Estland och de nordiska länderna står i centrum. Turen har nu alltså kommit till en stor svensk-estnisk ordbok.

Den första moderna estnisk-svenska ordboken utkom 1939 och var en frukt av svenskundervisningen i mellankrigstidens Estland med Per Wieselgren som en av huvudredaktörerna. Den kom sedan att ligga till grund för andra ordböcker, så som det brukar vara, men just i detta fall tillkom en politisk komplikation: en delvis omarbetad upplaga utkom i Uppsala 1976 och en annan i Tartu 1979. Estniska är ett språk där språkvården haft en osannolikt stark ställning; alla utgivna texter genomgick en språkriktighetscensur. Härigenom blev den estniska språkvården en maktfaktor i språkets utveckling. När Estland ockuperats av Sovjetunionen flydde en rad av de betydelsefulla estniska språkmännen till Sverige och fältet låg öppet för en utveckling mot två normerade estniska standardspråk: ett i Sovjet-Estland och ett i Sverige. Det är mot denna bakgrund man skall se de två omarbetade upplagorna av 1939 års ordbok. Skillnader finns också mellan dem, bl.a. ser den i Sverige utgivna upplagan ut att behålla fler ålderdomliga svenska uppslagsord. Detta är knappast vad man skulle vänta sig, men det kan hänga samman med att redaktören för den svensk-estniska ordboken från Uppsala, Herbert Lagman, också medverkat i 1939 års ordbok. När Estland nu åter blivit fritt försvinner förutsättningarna för utveckling av två standardspråk. Det betyder att RES lägger en grund för en språkpolitiskt okomplicerad, modern svensk-estnisk lexikografi, vilket gör ordboken synnerligen efterlängtdad.

RES har ”ambitionen att vara en på vetenskapliga principer utarbetad ordbok” och enligt förordet ska den i första hand ses som en passiv svensk-estnisk ordbok, dvs. den ska fungera som en receptionsordbok för estnisktalande. Men man har också tänkt att den i någon mån ska kunna fungera som produktionsordbok för svensktalande. RES är resultatet av ett projekt kallat ERLEKS som inleddes 1994 vid universitetet i Tartu och vars syften var dels att utarbeta en modern efterföljare till den svensk-estniska ordbok som gavs ut i Tallinn 1979, dels att skapa en svensk-estnisk parallelltextkorpus till nytta för ordboksarbetet. Flera av de personer som deltog i 1979 års redaktion har också medverkat i RES, däribland prof. Juhan Tuldava och Tiina Mullamaa. Övriga redaktörer är Mari Aidla, Signe Cousins, Maiu Elken, Madis Kanarbik, Kristiina Mullamaa, Mai Praizner, Martina Pertšjonok och Viivika Voodla. Raimo Raag och Virve Raag, båda verksamma vid Uppsala universitet, har bidragit med listor på geografiska namn och förkortningar resp. bearbetning och komplettering av manuskriptet före sättning. Stig Örjan Ohlsson, initiativtagare och projektledare, har skrivit förordet och läst hela manuskriptet i korrektur. Projektet har fått ekonomiskt understöd av Magnus Bergvalls Stiftelse och av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (senare Vetenskapsrådet) i Stockholm.

RES innehåller ett förord med historik av Stig Örjan Ohlsson, en användarhandledning, förkortningar och källor samt en översikt av det svenska alfabetet med uttalsanvisningar. Därefter vidtar själva ordboken med sina drygt 1300 sidor. Den följs av en lista över geografiska namn, en förteckning över svenska förkortningar och två översikter över svensk fonetik resp. svensk grammatik. I listan över källor, dvs. använda ordböcker och encyklopedier, saknar man framför allt Nationalencyklopedins ordbok (NEO) och Nyordsboken 2000. Man skulle kanske också ha väntat sig att SAOL 12 (1998) skulle ha använts och inte bara SAOL 11 (1986). Ett antal fackordlistor på internet är redovisade. Sedan ordboken kom ut, har en av dessa, den militära, lagts ned och en annan, den om domstolsväsendet, gjorts om.

Enligt Nordisk leksikografisk ordbok (1997) är RES med hänsyn till sidantalet – drygt 1400 sidor – en handordbok, men ur lemmasynpunkt är den med sina 100 000 uppslagsord att betrakta som en storordbok. Formatet är 160 x 240 mm och boken har hårda pärmar.

RES innehåller, liksom sina föregångare, en genomgång av svenskans fonetik och morfologi (s. 1359 ff.). På det hela taget lyckas man mycket bra med att beskriva svenskans språkssystem. Inte minst förtjänar systemet att beteckna betoningen i svenska ord en eloge. Ett frågetecken

måste dock sättas för RES fonetiska beteckning [č] för första ljudet i t.ex. svenska *kedja* och *känna*. Här skriver man uttryckligen att ljudet är en affrikata som uttalas ungefär som *-tch-* i tyska *Entchen*. Men ett uttal med affrikata är knappast det dominerande i rikssvenskt uttal, däremot karaktäristiskt för finlandssvenskt. I ordbokens början finner man också korta anvisningar för svenskt uttal. Där påpekas att en betonad svensk vokal som följs av två konsonanter uttalas kort. De exempel man anger är *bankett* och *basalt*. Det senare exemplet är naturligtvis alldeles misslyckat: endast geologen tänker på stenarten, alla andra ser ordet som neutrumformen av *basal* och uttalar ordet [basa:lt], i RES ljudskrift.

Presentationen av ord i ett lexikon, den s.k. makrostrukturen, är viktig, och även om det finns olika principer för en- och tvåspråkiga ordböcker och för synkrona och diakrona, så bör huvudsyftet vara att underlätta för läsaren att använda ordboken. ”I motsättning till sina föregångare är uppslagsorden uppställda i total alfabetisk ordning”, står det i förordet till RES. Det är sant men en sådan uppställning kan vara mer eller mindre tydlig. I SAOL 12 (1998) övergick man till absolut alfabetisk ordning vilket innebar att samtliga stickord, inklusive sammansättningar, sattes på egen rad och att alla ord skrevs ut i full form, dvs. striktalfabetisk makrostruktur. I SAOL 11 (1986), den upplaga som har använts av redaktionen för RES, presenterades ordförrådet däremot i alfabetisk ordning med ett undantag: sammansättningar kom direkt under det ord som utgjorde förled. Detta sätt att presentera ordmaterialet kallas icke-striktalfabetisk makrostruktur med gruppering (Svensén 2004:441). För RES har man med Svenséns terminologi valt en striktalfabetisk makrostruktur med gruppering i klunga:

torn I [..] *-en -ar bot.*
torn II [..] *-et [..] ~|a -ar -ade -at: ~a upp sig [..]*
tornado [..]
torn|borg [..] *~buske [..]*
torner|a [..] *~ing [..] ~spel [..]*
torn|falk [..] *~glugg [..] ~ig [..] ~ighet [..]*
tornister [..]

Sammansatta ord kan emellertid skrivas på ny rad, även om det inte är motiverat av vare sig samhörighet eller alfabetisk ordning:

böss|a [..] *~håll [..] ~kolv [..] ~kula [..] ~lås [..] ~pipa [..]*
bösskott (*böss-skott*) [..]
bössmed (*böss-smed*) [..]
bösstock (*böss-stock*) [..]

Här framträder nackdelen med redaktionens striktalfabetiska princip med klunga tydligast. I användarhandledningen i momentet om svensk avstavning ger man dock exempel på att en trekonsonantsförbindelse även kan behandlas på sin morfologiskt riktiga plats, nämligen **snabb** [...] ~**behandla** (*snabbbehandla*). Det finns svenska forskare idag som förordar trekonsonantsstavning men det är sannolikt inte det som föresvävat RES-redaktörerna.

Homografer med etymologiskt samband av olika ordklass presenteras inte som egna stickord utan åtskiljs endast med arabiska siffror medan homonymer åtskiljs med romerska siffror:

bil [...]

bil|a I 1. -an -or [...] 2. -ar -ade -at [...]

bil|a II -ar -ade -at [...]

Som synes är de stickord som grupperats som sig bör morfologiskt besläktade. Det gäller också de ord som grupperats under de avledningar och sammansättningar som grupperats under stickorden *blom*, *blomma* och *blomning*, men här kan användaren bli lätt förvirrad av morfemgränser:

blom [...] ~**blad** [...] ~**botten** [...] ~**bukett** [...]

blomm|a 1. -an -or [...] 2. -ar -ade -at [...] ~**erad** [...] ~**ig** [...] ~**ogram** [...]

blom|ning [...] ~**nings**|period [...] ~**rik** [...] ~**skaft** [...]

En makrostruktur av den här typen har som syfte att spara utrymme. Som Bo Svensén (2004:441) skriver minskar dock den pedagogiska vinsten kraftigt därför att sekvensen av besläktade ord ofta måste avbrytas. För att kompensera den utrymmesökning det skulle ha medfört i RES att ordna orden striktalfabetiskt kunde t.ex. en något mindre grad på typsnittet ha valts.

RES avstår från att använda termerna *transitiv* och *intransitiv* och anger i stället transitivitet genom att vid behov skriva ut objektspronomen. Man är generös med såväl kollokationer som idiom. Verbet *hålla* upptar nästan två spalter och efter fyra huvudbetydelser med kollokationer redovisas verbet med partiklar. Söker man efter en kollokation är det dock inte alltid givet att man hittar den på den förväntade platsen, dvs. på basen. Kollokationerna *hysa aktning*, *injaga fruktan* och *sluta förbund* påträffas på basen medan *beklaga sorgen*, *fatta beslut* och *begå brott* finns både på basen och på kollakatorn. *Ställa en fråga* finns varken på *ställa* eller *fråga*, men en sats ”frågan är felaktigt ställd” finns på *ställa*. Kollokationer innehållande verb och adverb, t.ex. *vågra*

envist, *neka blankt*, verkar saknas helt medan typen adjektiv och substantiv, såsom *bister kyla*, *ihållande regn*, är relativt frekventa. Man skiljer inte ut idiom utan talar oftast om bildlig betydelse. Bland idiom som saknas kan nämnas *hålla stånd* och *göra en tavla*.

Enligt förordet ska RES också vara behjälplig vid läsning av äldre texter. Det är väl därför som ord som *approbera*, *besolda*, *bössmed*, *bösta*, *eho*, *taka* (*sätta i taka händer*) och *talent* för att nämna några exempel är medtagna. Varför *torkretera* upptagits är svårt att förstå. Ordet finns som verbalsubstantiv i encyklopedier men saknas i vanliga ordböcker. För den nyfikne: det är fråga om en metod för anbringande av cementputs. I SAOL 13 (2006) har ca 5000 ord utmönstrats. En fullständig lista finns på SAOL:s hemsida. Av de tio utmönstrade ord som slutar på *-inna* resp. *-erska*, alltså feminina avledningar till ord på *-are* eller till verb, återfinns i RES *tvivlerska* och *manhaterska*. Det torde vara en näst intill omöjlig uppgift att göra ett rimligt urval för äldre texter och det är lika svårt att bedöma resultatet för en recensent.

Redaktionen för RES har haft en mycket hög ambitionsnivå. Det visar sig bl.a. av redovisningen av nationalitetsbetecknande adjektiv. I RES hittar man både *costarican* 'costaricalane', *honduran* 'honduraslane', *guatemalan* 'guatemallane', *nicaraguan* 'nicaragualane' och *panaman* 'panamalane'. Naturligtvis kan det kännas tryggt att kunna slå upp sådana ord, men de är knappast svårförståeliga för en estnisk läsare och de estniska ekvivalenterna bildas med avledningsändelsen *-lane*. Inte heller innehåller de några större språkliga problem, som fallet däremot är med *nigerer*, alltså en invånare i Niger, på estniska *nigerlane*, till skillnad från *nigerian*, alltså en invånare i Nigeria, på estniska *niigerlane*. RES tycks ha som grundprincip att hellre ge för mycket än för litet. Det framgår även av listan över geografiska namn. Många nationsnamn har samma stavning och form i estniska och svenska bl.a. därför att Estland i likhet med Sverige bedriver aktiv namnvård i FN:s regi. I FN-arbetet ingår att man på nationell nivå ska undvika exonymer och helst använda ett lands officiella namn när landet eller orter inom landet omtalas. Åter andra av de geografiska namnen är mer eller mindre gemensamma och varierar bara något i fråga om enstaka bokstäver: *Afrika*, *Aafrika*; *Baku*, *Bakuu*; *Krim*, *Krimm*. När dessa två kategorier tas bort från listan återstår tvåledade namn med appellativisk senare led (*Adriatiska havet*, *Aadria meri*), plurala namn (*Kurilerna*, *Kuriilid*), översatta namn (*Stilla havet*, *Vaikne Ookean*) och exonymer. *Götaland* och *Svealand* har medtagits men inte *Norrland*. Däremot har *Bergslagen* befunnits platsa såväl med namn som med uppgift om geografisk omfattning men det gäller däremot inte *Skåne*. En lista över geo-

grafiska namn blir lätt en subjektiv och ofullständig produkt där principerna korsar varandra. Här kunde den ha utgått och lämnat plats för en striktalfabetisk uppställning av stickorden.

Även när det gäller redovisningen av beteckningarna för Sveriges politiska partier tycks man hellre ha velat ta med mer än nödvändigt. I RES finner man *centerparti*, *folkparti*, *Moderata samlingspartiet* (under *moderat*), *socialdemokrati* och *vänsterparti*, men däremot inte någon partibeteckning för kristdemokraterna. De dyker endast upp genom sina företrädare: *kristdemokrat* översätts med ”kristlik-demokraatliku partei liige”, alltså ’medlem i kristdemokratiska partiet’. Det är svårt att förstå varför dessa partibeteckningar angivits i obestämd form, särskilt som RES också redovisar *hattpartiet* och *mösspartiet* i bestämd form. Det förefaller som om RES tänker sig dessa moderna partibeteckningar som appellativer. Det stöds i så fall av att man också har med *agrarparti* och *kommunistparti* som uppslagsord i obestämd form. Men genom att ge två partibeteckningar ur Sveriges historia i bestämd form men de nutida partiernas i obestämd form (med undantag för Moderata samlingspartiet) har man fått ett konstigt resultat. Hur skulle *bondeförbundet* och *Allmänna valmansförbundet* ha redovisats, om man ville ge fler partibeteckningar ur Sveriges historia: i bestämd eller obestämd form? Det är diskutabelt om *folkparti* verkligen är ett appellativ att översätta med ”folkets parti”, som RES gör. Förmodligen har en sådan beteckning utnyttjats även av politiker och regimer som haft en föga liberal grundsyn. Och visst borde man kunna hitta inte bara *hattpartiet* utan också *Socialdemokratiska arbetarpartiet* i en ordbok över modern svenska? Och då inte bara i förkortningslistan under *s* på sidan 1354.

Även i fråga om djurbeteckningar är RES påfallande generös och i de allra flesta fall ser det ut att vara korrekta ekvivalenter man ger. Bland t.ex. fågelbeteckningarna finns inte särskilt många diskutabla fall. Problemet här är att dessa ord inte nödvändigtvis är stabila: fackornitologer har ibland försökt att ordna fågelbeteckningarna utifrån sina utgångspunkter. Om man nu ändå jämför beteckningarna i RES med dem på den lista som Eesti ornitoloogiaühing (EOÜ) – Estlands ornitologiska förening – lagt ut på nätet (www.eoy.ee) finner man en del avvikelser. Främst drar drillsnäppan uppmärksamheten till sig. I RES benämns den *tilder* men i EOÜ:s lista *vihitalp*. Även andra mindre avvikelser finns, så blir enkelbeckasinen både i RES och hos EOÜ *tikutaja* men EOÜ har också en beteckning *taevasikk* ”himmelsbocken” som erinrar om svenskans *himmelsget* med motsvarigheter i många andra språk.

RES är omsorgsfullt korrekturläst och vi har inte hittat många tryckfel, även om de finns. Ordet *fiskbestånd* har fått ett *ä* i stället för *å* och i listan över geografiska namn skrivs *Beijing* på ett ställe *Bejing*.

Som recensenter har vi sett sådant i RES som skulle ha kunnat göras annorlunda. Det är naturligt i en ordbok av denna storlek. Det måste emellertid framhållas att den stora ordboken kännetecknas av en hög ambitionsnivå och en god akribi. RES är verkligen en rejält uppdaterad, genomarbetad och därmed modern svensk-estnisk ordbok. Språkpolitiskt betydelsefullt är att de svenska uppslagsordens ekvivalenter inte längre ges i sverigeeestnisk eller sovjetestnisk form. Härigenom har redaktörerna åstadkommit ett verk som skapar förutsättningar för ännu bättre kontakter mellan Estland och Sverige, bokstavligen bättre förståelse mellan våra länder. Och situationen underlättas för det ökande antalet ester som vill lära sig svenska.

Litteratur

- 1979 = *Rootsi-eesti sõnaraamat : Svensk-estnisk ordbok*. Utg. under red. av Henrik Sepamaa. Tallinn: Valgus, 1979
- Nyordsboken: med 2000 nya ord in i 2000-talet*. Utarbetad av Lena Moberg. Stockholm: Svenska språknämnden: Norstedts ordbok, 2000.
- SAOL 11 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. 11 uppl. Stockholm: Esselte Studium 1986.
- SAOL 12 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. 12 uppl. Stockholm: Norstedts ordbok 1998.
- SAOL 13 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. 13 uppl. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag 2006.

Lars-Gunnar Larsson
 professor
 Institutionen för moderna språk
 Box 636
 SE-751 26 Uppsala
lars-gunnar.larsson@moderna.uu.se

Anki Mattisson
 ordbokschef
 Svenska Akademiens ordboksredaktion
 Dalbyvägen 3
 SE-224 60 Lund
anki.mattisson@svenskaakademien.se